

Јеремија Д. Митровић:
Србофобија и њени извори

(Библиотека „Политика и друштво“, св. 55, Издавачка задруга „Политика и друштво“ и „Научна књига“, Београд 1991, 80 стр.)

У време када је политичка и државна криза у Југославији достигала свој врхунац, добијајући неретко националистичко обележје, појавила се расправа професора Јеремије Митровића о мржњи према једном народу, у овом случају српском. Узроке ове појаве писац види у страним интересима који проистичу из борбе за исти животни простор. „Подстицање народа против народа најчешће почива на лажима и на најнижим поривима“ (стр. 3). То су споља видљиви узроци али шта је то што у једном народу ствара нетрпељивост и мржњу према другом народу? Каже се да „извора“ има више и да су се преплитали при чему се изричито помињу економски (стр. 3), суревњивост (стр. 3–4) и страх (стр. 4) али да је „тешко открити шта је све и мање народе гонило у сукобе, шта је код њих изазивало међусобне мржње, често у вековном и миленијумском трајању“ (стр. 4). Професор Митровић сматра да у сплету свега тога треба пронаћи изворе нетрпељивости према Србима. Без претензија да открива узроке србофобије он покушава да укаже на трагове или главне правце трагања за подацима о њима. У том трагању он указује не само на стварање засебних друштвених (политичких, економских и културних) целина или заједница код Срба већ уопште свих народа у Европи подељеној на западно и источно Римско царство.

У оба дела Римског царства је религија (хришћанство) имала одлучујући утицај на организацију друштва али су различита схватања и приступи довели до различитих резултата. У западном делу је католичка црква тежила да очува мисао о јединству Римског царства док је у источном (који је обухватао скоро цело Балканско полуострво) православна црква дозвољавала стварање ужих заједница које су постале народносне (националне) са самосталним црквама. Тако су у западној Европи и после пропасти Франачке створене релативно простране државе (Француска, Немачка) а у источној још за време Византије знатно мање. Када је верски утицај ослабио на западу су створене велике националне заједнице а на истоку су се постојеће границе учвршћивале. Покрајинске разлике су се почеле представљати као народносне одлике. На Балкану су верске разлике представљене као националне разлике.¹

¹ То се огледа и у одредбама Берлинског уговора (1878) о грађанским и политичким правима у Црној Гори (чл. 27), Србији (чл. 35) и Румунији (чл. 44). Иако се говори о заштити верских мањина јасно је да се ради о националним мањинама. То потврђују како припремни радови Берлинског конгреса тако и коментари Берлинског уговора. На пр. В. Brunswik, *Le Traité de Berlin, annoté et commenté*, Paris 1878, pp. 141, 149–150.

Писац поставља питање: „Да ли је овде реч о недозрелости садашњих нараштаја да осете значај ширег заједништва у току формирања чврстих држава?“ (стр. 6). Не одговарајући он истиче да је „свакако реч о застрањености у схватањима издвојене интелигенције натурене народним масама, управо однорођене интелигенције која користи трагове прошлости, обележене владавином туђинаца, да би народ убеђивала како му је живот бољи и сигурнији у мањим неголи у ширим и јачим заједницама – да му је живот сигурнији с наслонем на туђинца“ (на истом месту). Иако је реч о констатацији која треба да се односи на општа разматрања о ксенофобији без временског одређивања она као да има у виду наше подручје у не тако давној прошлости и данас.

У потрази за изворима србофобије писац путује читавим простором Балкана и свуда наилази на сукобе у којима највише страдају Срби. На том путу он испитује србофобију код Бугара, Мађара, у крилу католичке цркве, код Хрвата, Словенаца, Арбанаса и Македонаца да би додирнуо успут србофобију у Аустрији, односно Аустро-Угарској и Коминтерни. Излагање је живо и занимљиво, с многим подацима који нису познати широј јавности, поготово оној која није више упозната са историјом српског народа. Међутим, баш због посвећивања пажње појединим детаљима и њиховог повезивања са савременим збивањима губи се прегледност и целовитост излагања па је просечан читалац истовремено задивљен оштроумним запажањима али и збуњен неким исказима попут ових о односима Срба и Македонаца:

„Не праве ли они (Македонци – примедба М. М.) у нечему исте грешке као и српска управа после 1912?“ (стр. 56).

„Ако Македонци тврде да је место турске дошла српска окупација било би добро да чињеницама докажу да је био исти режим од преко 500 година и пролазни режим од двадесетак година. Било би исто тако добро да тај режим Србије у Македонији упореде са свим оним што је показао бугарски режим 1915–1918. и 1941–1944. кад су толика села спаљена и толико људи стрељано и повешано (само су у околини Прокупља 1917. Бугари убили 20.000 Срба и спалили 50.000 кућа...“ (на истој страни).

„Упоредијући српски и бугарски режим у Македонији Македонци би нашли и оправдање зашто је толико Македонаца после 1945, *кад више није било српских жандарма* (курзив Ј. М.) пошло у Бугарску заједно са песником Венком Марковским и другим македонским интелектуалцима“ (стр. 56–57).

„Већ смо казали да српски народ (и српска ослободилачка војска) не може да се изједначава са српском владом...“ (стр. 57).

„Међутим, влада у Македонији сво већ скоро педесет година води политику као да су српски ослободиоци 1912. били криви за све оно што се касније дешавало у Македонији“ (на истој страни).

„Полазећи од оног питања да ли и сами Македонци нечим нису доприносили да се заведе режим онакав какав је био...“ (на истој страни).

„Нису ли... сва та народносна неодређеност и колебања између Београда, Софије и Атине и уздржаност Македонаца добрим делом навеле ослободиоце од Турака да Македонце поделе онако како су то и спровели?“ (стр. 58).

„Таква самокритика свакако не би дозволила да се македонској деци сваки час утискује у главу, због извесног броја несавесних српских службеника, да су Срби 1912. окупирали Македонију и да је српски народ за њих окупаторски народ“ (стр. 58–59).

„Зар ово уклањање завршетка *ић* у презимену није слично оном поступку кад је тај наставак био обавезан за сва презимена у Македонији?“ (стр. 60).

Читалац не може да буде начисто да ли су оволике алузије на поступке српских и југословенских власти у Македонији намерно учињене или су настале због ограниченог простора или, вероватније, журбе с којом је ова расправа написана. У сваком случају посејана је сумња у кривицу Срба и то баш тамо где је, по тврђењу писца, србофобије било најмање па и то „добрим делом... под утицајем противсрпске бугарске пропаганде“ (стр. 55). Та сумња се чак појачава и када писац поставља питање које би у свакој другој прилици било умесно: „Није ли идеја о 'Великој Србији' у ствари спасла Вардарску Македонију да не доживи оно исто што је доживела и Пиринска Македонија утопљена у бугарски простор?“ (стр. 59). Није реч о идеји о „Великој Србији“ која је конструисана с циљем да се уједињавање Срба и српских земаља представи као освајање туђих територија. Познато је да је тежиште српске државе било на простору Косова, Метохије и Македоније. Зашто је могућа велика Немачка и Италија а не и велика Србија? На потпуно умесно питање: „Да ли деца Срба староседелца у Македонији данас уче из српских уџбеника или не?“ (стр. 59) писац не даје одговор а он је важан као показатељ политике према Србима. С тог становишта је оно везано за србофобију као и читава политика брисања трагова српства. Македонија је 1945. наставила политику Бугарске 1941–1944, тј. протеривања Срба и „етничког чишћења“, односно асимилације и у том склопу мењања имена и презимена. Зашто су македонске власти тражиле да се Србима забрани повратак у Македонију и касније нису пристајале да се такви прописи укину?

Писац с правом говори и о „данашњој“ великохрватској помами за похрваћењем „свега што је нехрватско до Тисе, Ибра и Проклетија“ (стр. 40) али је то закључак који некако више почива на (прећутаним) догађајима у прошлости него на конкретним

чињеницама нашега времена. Томе највише доприноси пишчев метод честог враћања назад. Тако и поводом ове „данапње помаме“ налази за потребно да говори о деловању Стјепана Радића за кога одмах, пре него што изнесе макар један цитат, каже да је „излио много и много жучи, смишљено ширио неистине о Србима продужујући рад Анте Старчевића и тиме помажући јачање србофобије и у земљи и у Европи“ (стр. 40). „Међу садашњим великохрватским србомрцима он заузима једно од првих места својом историјском улогом и наопаком науком“ (на истом месту). Зар га за више од шест деценија од смрти нико у томе није превазишао? Остављајући на страну повезивање Радића са Старчевићем поставља се питање да ли се уопште могу узимати у обзир ставови који су често мењани (чак и у току једног разговора) да се морало сумњати у њихову озбиљност. Том републиканцу и монархисти нису веровали ни политичари ни новинари, без обзира да ли су знали за Супилову оцену коју је време потврдило. Да ли личност која није ни у чему доследна може то да буде у мржњи? Није ли стога поређење непоузданог Радића са доследним Старчевићем претерано макар да су се извесно време у нечему слагали? Старчевић је био злодух који је наговештавао стравичне сабласти али се то не би могло рећи за превртљивог Радића. Зато изгледа сувишно пребацивање онима који су прећуткивали „све његове настраности“ (стр. 43) а да ниједна од њих није поменута сем ако то није (што се наводи у следећој реченици) да је краљу Александру 1928. „препоручивао владу без парламента што је краљ убрзо и спровео“. Краљ то није спровео „убрзо“ већ неколико месеци после Радићеве смрти. Колико писац не води рачуна о хронологији показује и део реченице у коме каже да је Радић од краља „примао мандат за састав владе и био радо и често приман у двору“ (стр. 43). Ако се нешто пре тога каже да је мандат за састав владе примио три дана пред смрт јасно је да је могао бити приман у двору само пре рањавања и прихватања мандата. Када је Радићу понуђен мандат? Познато је да је после рањавања Радића Веља Вукићевић поднео оставку и да је до 6. јануара 1929. председник владе био Антон Корошец. Када је реч о Радићу пре се може поставити питање зашто су краљ и владајући кругови рачунали на њега и замлаћивали се с њим.

Опрезност писац показује у највећој мери када говори о ширењу србофобије у Коминтерни. Њена политика према Србима се само овлаш додирује. Од писца се не би могло тражити да улази у ширу расправу (поготово док архива не постане доступна) али је требало приказати основне ставове из којих би уследио закључак о злом семену „које је Коминтерна посејала у Југославији“ (стр. 61). Србофобија је била средство Коминтерне (као и фашизма) у борби против Југославије а нажалост постала је политичка основа дело-

вања југословенских комуниста и тиме њихове одговорности за србофобију. Писац је уопште само указао на нека изворишта србофобије ван Југославије (нажалост не и у Аустрији и Немачкој иако тврди супротно на стр. 61) али површно. Разумљиво је да су значајнија унутрашња која су, са своје стране, утицала на заузимање ставова ван Југославије (за шта је Коминтерна добар пример). Да је књига писана нешто касније морала би да обухвати и србофобију и тамо где се не би могла очекивати, у државама које су географски удаљене од Балкана и које никада нису могле имати било какве претензије према територијама на којима су Срби основали своју државу. Нажалост, политички интерес је толико изражен да је мржња према Србима изазивана нарочито у државама које су сматране пријатељским. Тако је обезбеђена подршка сецесионистима који су свој наум могли да остваре само на основи србофобије што такође потврђује да је србофобија у иностранству подстакнута из Југославије.

Писац се због тога с правом више задржао на унутрашњим изворима србофобије али углавном фрагментарно и непрегледно, скачући с предмета на предмет и чинећи грешке које се писцу његовог положаја не би смеле допустити. Тако, на пример, он каже: „Због те србофобије изнутра Југославија се распала 1941. брже него што се то могло очекивати“ (стр. 61). Жестина те србофобије није истакнута па ни њен утицај на унутрашњу чврстину државе. Историчар не мора да познаје међународно право али мора да зна да се држава не распада окупацијом. Савезници тај став нису прихватили ни у Првом ни у Другом светском рату већ су све време одржавали односе с краљем и владом. У свом стилу он после горњег навода наставља: „Тежину удара поробљивача највише су осетили Срби јер је Хитлер само њима објавио рат као љутим противницима Германа. Сетимо се како су окупатори 1941. ушли у Београд а како је то изгледало у неким градовима Хрватске, Словеније и Македоније, нарочито у Загребу, Марибору и Скопљу“ (на истом месту). Само се у необавезном политичком жаргону може рећи да се рат објављује народима. Познато је да је Хитлер наредио да се *Југославија* уништи као држава иако је знао да су Срби учествовали у збацивању владе која је потписала Протокол о приступању Тројном пакту. Зато је, уместо уласка у Београд, требало поменути бар бомбардовање Београда 6. априла 1941. Али и када говори о уласку у Београд и друге градове вероватно не мисли на борбе и освајање градова већ на „дочек“ на који су окупатори наишли.

Узроци србофобије се морају и даље истраживати (стр. 62) али се свакако мора мењати и однос према њој. Није ли лоша пропаганда и лењост српских интелектуалаца омогућила србофобији да пушта корене и у страном свету? Осим тога држава није

организована тако да може да одоли нападима изнутра. Посебно су слаби српски политичари и дипломати. Срби су све добијали на бојном пољу а губили за зеленим столом, без обзира с ким су преговарали. Разлог за то је унутрашња неслога. Писац није имао времена (а није ни било потребно) да укаже које су снаге спајале, мириле а које раздвајале али је наговестио да је првима припадала црква а другима политичке странке. Добро је што је истакао да политичари никада нису тражили подршку споља али је то почео Мачек (стр. 63). Шта тек да се каже за каснији период? Међутим, и између два светска рата међустранички сукоби су прелазили разумну меру и поткопавали Југославију. Довољно је поменути Светозара Прибићевића који је помогао Хрватску сељачку странку да би се светио другим странкама. Касније су многе српске странке изабрале Мачека за носиоца листе удружене опозиције (на изборима 1938) а зна се како се он одужио не само њима него и држави. Срби нису увек били сложни ни када су се борили за своју слободу. Познато је како су се неке војводе односиле према Карађорђу. Није реч о томе ко је био у праву и да ли би најпотпунија хармонија била довољна за успех устаника већ о високом степену политизације Срба која је била изнад националне слоге. Шта рећи о држању комуниста?

Уместо да расправља о суштинским питањима узрока србофобије писац се упустио у полемику о ситним замеркама за фаворизовање Срба и Србије на штету Хрватске и Словеније (стр. 61–64) непотребно убацујући опаске којима није место. Између две реченице у којима се помињу споменици краљу Томиславу и подручја на која Хрватска претендује писац убацује реченицу: „Тај Томислављев знак у исто време је и доказ несмотрености једног краља који је и своје сину дао име Томислав“ (стр. 65). Ако већ није могао да се уздржи да због неког Илије нападне светог Илију писац је то могао да каже у фусноти и тако ублажи повреду несумњиво најсимпатичнијем потомку лозе Карађорђевића данас и да не раздваја две међусобно повезане реченице.

Оправдана је пишчева критика укључења јужне Далмације у Бановину Хрватску 1939 (стр. 66) али то нема везе са споменицима и сличним обележјима већ је део опште велике грешке која је тада учињена. Заборавило се да бановине намерно нису биле етнички чисте али су, упркос томе, Барања и западни Срем дати Хрватској иако се зна шта јој је припадало. То, међутим, није предмет расправе о србофобији. Писац каже да се ти проблеми „делом преплићу и са србофобијом“ која служи за камуфлажу „великохрватског похода који злослутно прети и Србима и миру на Балкану“ (стр. 66). О томе треба писати а не шта и какви све Срби нису и шта је дато Хрватима (стр. 66–67).

Говорећи о културном и политичком јединству Срба писац каже: „Срби на целом њросѿору ѡреба да имају заједничке ѡрославе, шѿо више заједничке ѡолиѿике, заједничке школске уѿбенике и све оно шѿо их народносно сѿаја – како је уѿлавном било све до ѡочетѿика овоѿ века, до уједињења (курзив Ј. М.). Срби треба да имају заједничке културне и просветне установе, треба да оживе оне установе које су им укинуте или им је на неки начин ту и тамо ограничено деловање. Омогућити им обнову свих културних и верских споменика“ (стр. 71). Остаје нејасно оно што је главно: шта је „српски простор“? Да ли обухвата само Југославију или нешто више? Шта су „заједнички уѿбеници“, „заједничка штампа“, „заједничке установе“? Верски споменици нису национални, утолико пре што је писац већ на почетку расправе критиковао поистовећивање верског и националног а касније да је хрватско све што је католичко (стр. 66). Ако се мисли на Србе у Југославији онда је бесмислено да се већински народ затвара у гето уместо да у рукама има све полуге власти у држави. Другачији је положај Срба ван Југославије. Мора се имати у виду да ниједна држава не дозвољава рад по страним уѿбеницима и програмима. Познати су неспоразуми у вези с правима мањина (код нас нарочито Шиптара). Зато је прво требало размотрити питање државних и политичких оквира. Сада се види у какве је тешкоће запао писац зато што није прво обрадио питање политичког јединства Срба јер се оно у историји постављало и раније и оштрије. Питање културе је само ублажавање последица територијалне разбијености народа. Због тога су желели да се уједине сви народи који то у прошлости нису могли (Немци, Италијани, Срби) или који су после Другог светског рата вољом других раздвојени (Вијетнамци, Немци, Кореанци). Средњовековне српске државе су покорене у другој половини XV века а Срби су се у једној држави нашли тек крајем 1918. иако не сви.

Питање државности није само формалноправно и зато се не сме занемаривати а то се чини употребом израза „простор“ или „земља“. Писац зато каже да простор на коме Срби живе треба да се зове „српска земља“ или „Србија“ – „онако како је народ своју земљу увек називао“ (стр. 73). Очигледно се мисли на балкански простор (а не и на Америку!). Уочавајући опасност од „Велике Србије“ писац покушава да том изразу ублажи значење али схвата да се иза речи „велика“ крију претензије на „нешто више од тога“. Он помиње Италијане (стр. 73) а могао је да помене и Немце, Албанце, Бугаре, Словенце, Македонце... Тиме се задира у подручје других. Зато писац каже да су Срби мислили „само на свој народносни ѡросѿор (курзив Ј. М.), на простор који је историја обележила још у средњем веку и дала му име 'Србија'. Тај назив „велика“ у ствари значи сједињење, то значи да Србија оживљена почетком XIX века треба да буде оно што је била још у време

Часлава Клоникировића“ (стр. 73). Иако не каже писац мисли да на том простору *треба да се створи* (курзив М. М.) српска држава. То значи да се мењају садашње границе у оквиру Југославије, тј. да се делови појединих република припоје Србији. Ако се на то мисли онда се даје за право Мађарима, Аустријанцима и другима који су „Великом Србијом“ друге плашили. Узалуд Србима прича да само желе да се уједине а не да траже туђе (стр.74). Ако се Србијом сматрају само земље којима је Часлав управљао не ризикује ли се да из састава садашње Србије изађу подручја која нису била у саставу те државе?

Писац је склон прихватању предлога митрополита Стевана Стратимировића о размени (пресељењу) становништва и размени територија (стр. 74–75) да би Срби били у једној држави (ако се већ није могао остварити Карађорђевићев план о сједињењу свих српских покрајина) а и „да би се и остали Југословени вратили својим матицама“ (стр. 75). Није ли то залагање за националну хомогенизацију из које израстају сепаратистичке тежње? „Може се целом подухвату дати међународни карактер, чиме би се угасила многа жаришта немира и неслоге међу државама и народима. Сведоци смо онога што се догађа с Македонцима у Грчкој и Бугарској, са Словенцима у Аустрији, с Мађарима у Румунији, с Баскима на Пиринејима итд.“ (стр. 75). А са Србима у Мађарској, Румунији и другде? Губи се из вида да се свуда ради о националним мањинама а не о народима као што је случај Срба у Југославији.² Изгледа да писац на Југославију не рачуна јер, у другој реченици, говори о досељавању Срба (на Косово) из „удаљених оаза у Југославији и ван ње“, односно о Србима у „ослабљеним оазама у Хрватској, Бугарској или Румунији“ (стр. 75). То правно није исто јер се мешају стране државе и југословенске републике. У страним државама Срби су национална мањина а у Југославији су најбројнији народ. Зар треба да беже пред локалним властима? Због неодговарајуће заштите напустили су Косово и Метохију. Треба ли то наставити или одлучно зауставити и вратити све који су принудно напустили своја огњишта?

На правном терену је све релативно једноставно. Међународна заједница се с тим проблемом суочила после Првог светског рата када су неке државе (да би избегле или умањиле своје обавезе у погледу заштите мањина) закључивале уговоре о размени становништва. Пред Други светски рат то се чинило на подстицај Немачке да би после Другог светског рата врхунац достигло масовно пресељавање око десет милиона становника из Индије у Пакистан и обратно (1947–1950) у коме је, према процени Уједи-

2 Положај Баска је исти као и положај Курда и других народа који немају своју државу.

њених нација, живот изгубило између милион и два милиона људи. Зато се захтева да се свим народима обезбеди равноправност. Употреба језика и штампе је питање основних људских права а не локално школско питање. Прегруписавање је знак одустајања од борбе за равноправност, против србофобије и прихватања нове „географије“ јер многи желе да са собом „понесу“ и територије на којима су живели. Отуда се пресељавањем проблем не решава ако из тога настане спор око територија који може да се претвори у оружани сукоб.

Већ у време када је књига писана било је очигледно да су Срби најмање расположени да се боре за очување Југославије, несвесни да једино у њој могу да буду у истој држави. Приморани да у току дуге комунистичке управе воде рачуна само о физичком преживљавању, изгубили су неопходно борбено јединство за очување највишег интереса, опстанка народа. Последњи пут су Срби то учинили 1914. године (стр. 63). Када се капитулантски понашају политичари а народ није вољан да се брани (тако делује и највећи број интелектуалаца) не треба се чудити брзом смањивању броја Срба. Није реч о „белој куги“ која одавно влада овим просторима. Реч је о политици деоба.

Зачуђујуће је да политичари у Србији не увиђају да највећи цех плаћају Срби. Уместо да живе у једној пристају да живе у најмање три државе да би били најбројнији само у једној. У другима ће нестати за неколико година јер су, с једне стране, упућени на мешање с домаћом средином а с друге државним границама спречени да одржавају редовне нормалне везе с већином најближих. Борба за некакву културну и просветну аутономију (у туђим државама) треба само да продужи тихо нестајање. За десет година видеће се потпуно другачија демографска слика па ће прича о србофобији бити излишна. Срби су имали стрпљење да 450 година чекају да се ослободе онога што им је наметнуто. Свет је стао на њихову страну и помогао је стварање заједничке државе. Ако се сада споразумно растурају нико им више никада неће помоћи да исправе грешку и да се поново уједине. Вијетнамцима и Немцима је допуштено поновно уједињење јер су их други поделили. У прошлости је тако било с Пољском и вероватно ће у будућности бити с Корејом. А Русе, Југословене и друге који се неозбиљно играју државе нико неће ценити. То посебно важи за Србе који се не могу стално жалити на деловање католичке цркве (које је за осуду) и Хрвате. Морају да знају с ким имају посла и како се ваља бранити. То значи борити се, не само војним средствима али их не искључујући. Помирљивост и тражење споразума не сме да значи одступање од онога што живот значи. У овом случају то би могло да буде маска за дарезљивост територијама и цепање државе, односно за неспособност или недостатак воље да се она брани.

Прибегавање оружју је крајње средство када другог избора нема (зато се оно не сме полагасти). До тога долази када дипломатија и политика затаје. Наши народи су, а посебно Срби, незнатичком политиком својих самоизабраних руководилаца (на исти начин су „бирани“ и ван Србије али су знали да бране „интересе“ своје републике), доведени дотле да морају рачунати и на оружану борбу да би одбранили своја огњишта у заједничкој држави. Писац не сумња да ће Срби то чинити и убудуће (стр. 79) пишући вероватно средином 1991.³ када је Савезна влада наредила да се обезбеди границе. Не знамо шта би написао мало касније о дезертерима и онима који су побегли у иностранство међу којима је, као и 1941, било највише Срба (број Словенаца је занемарљиво мали јер их у војсци није било ни 8%). А 1915. је било супротно: из највиђенијих породица су се младићи масовно јављали у добровољце. Деловање политичких странака у Србији је, нажалост, било више усмерено на борбу против владајуће странке него на мобилисање за одбрану државе. Они који су своју браћу у Хрватској и Босни препустили покољу неће је бранити ни у Србији јер људи таквог менталитета нису расположени за отпор па и по цену највећих понижења и искушења. Други то добро виде и користе. Док се Срби не опамете, ако не буде касно. С том истином се мора суочити и с њом рачунати за дуже време. Више од свега бисмо пожелели да пишчево оптимистичко уверење, изражено на последњим страницама књиге, постане жива стварност и да политичари што пре схвате да не могу имати успеха све док не мобилишу све умне и научне снаге у раду за опште добро. За то им није потребно много мудрости. Довољно је да прочитају последње две странице ове занимљиве књиге ако то до сада нису знали.

Момир Милојевић

Др Немања Божић:
Нација и национализам
(„Прометеј“, Београд 1996, 130 стр.)

Др Немања Божић није познат нашој јавности. На себе је први пут скренуо пажњу када је на првом такмичењу у говорништву на Правном факултету у Београду, пред пуним амфитеатром и строгим жиријем, освојио прву награду. После дипломирања дуго је радио у Институту за међународну политику и привреду посветивши се углавном изучавању међународних односа. Објавио

3 На стр. 76. наводи НИН од 28. јуна 1991.